ئەنگڵس

لودڤیگ فۆیڕباخ و
کۆتایی
فەلسەفەی کلاسیکی ئەڵمانی

وەرگێڕانی/ سالار ڕەشید

کرێکارانی جیهان یەکگرن!

ئەنگڵس

لودڤیگ فۆیڕباخ و
کۆتایی
فەلسەفەی کلاسیکی ئەڵمانی

لەگەڵ پاشکۆی:
کارڵ مارکس
تێزەکان دەربارەی فۆیڕباخ

وەرگێڕانی/ سالار ڕەشید

"مارکس و ئەنگڵس بە لێبڕاوەترین تەرز, داکۆکییان لە ماتریالیزمی فەلسەفی کردووە و چەندین کەڕەت ئەوەیان ڕۆشنکردۆتەوە کە, هەر جۆرە لادانێک لەم بنەمایانە, هەڵەیەکی گەورەیە. تێڕوانینەکانیان زۆر بە ڕۆشنی و بە درێژی لەو دوو پەڕاوەی ئەنگڵس: "لوڤیگ فۆیرباخ" و "ئانتی دۆهرینگ", کە مانەندی "مانیفێستی کۆمۆنیست", لە ڕیزی ئەو کتێبانەیە کە دەبێت هەردەم لە بەردەستی هەر کرێکارێکی وشیاردا بێت, خستۆتەڕوو."

لێنین

بەشی سێیەم: فۆیرباخ

ئایدیالیزمی واقیعیی فۆیرباخ ئەو کاتە بە خێرایی دەرئەکەوێت, کە بچینە سەر مەسەلەی ڕەوشت و ئایین لە فەلسەفەکەیدا. فۆیرباخ بە هیچ جۆرێك گەرەکی نییە کە ئایین هەڵوەشێنێتەوە, بەڵکوو مەستی ئەو کاملکردنی بوو. خودی فەلسەفە ئەبێ لە ئاییندا بتوێتەوە.

"قۆناغەکانی مرۆڤایەتی تەنها بە ئاڵوگۆڕە ئایینییەکان لە یەکدی جودائەکرێنەوە, بزووتنەوەی مێژوویی تەنها ئەو دەمە بە بناغەیەکی قوڵ ئەگات, کە بە قووڵی ڕۆچووبێتە نێو دڵی مرۆڤەوە. دڵیش فۆرمی ئایین نییە, لەبەر ئەوە ناشێت کە بووترێت, پێویستە ئایین دیسانەوە لە دڵدا جێگیر بێت, دڵ جەوهەری ئایینە" (لە پەڕاوی شتارکەوە وەرگیراوە, ل. 168).

بەپێی تیۆری فۆیرباخ, ئایین پەیوەندی هاودڵیی نێوان مرۆڤێ لەگەڵ مرۆڤێکی ترە و لەسەر بنەمای سۆز دامەزراوە, پەیوەندییەك کە هەتاوەکوو ئێستا بەدوای حەقیقەتی خۆیدا لە ڕەنگدانەوەی خەیاڵیی بۆ واقیع_بەهۆی خودایەك وەیان چەند خودایەکەوە, کە هەموو ڕەنگدانەوە خەیاڵییەکان, لە سروشتی مرۆییدا هەن _دەگەڕێ, ئێستاکەش ڕاستەوخۆ و بە بێ هیچ ناوەندێك, لە خۆشەویستی نێوان "من" و "تۆ" دا دەیبینێتەوە. بەو جۆرە سەرئەنجام مەسەلەکە بەلای فۆیرباخەوە بەوە دەگات کە, خۆشەویستی سێکسی یەکێکە لە بەرزترین, وەیان بەرزترین شێوەیە بۆ پەیڕەویکردن لە ئایینە نوێکەی.

پەیوەندییەکانی نێوان مرۆڤ کە لەسەر خۆشەویستی دامەزراوە, بەتایبەت پەیوەندی نێوان تاکەکانی دوو جنسی مرۆڤ, هەر لە سەرەتای پەیدابوونی مرۆڤەوە لە ئارادابووە. بەڵام سەبارەت بە خۆشەویستی سێکسی بە شێوەیەکی تایبەت, پێویستە بڵێین کە ئەم خۆشەویستییە لە ماوەی هەشتسەد ساڵی دواییدا

گرنگی خۆی پەیداکرد و ڕێوشوێنێکی بۆخۆی داگیرکرد بەجۆرێك کە بووە تەوەرەیەکی پێوستی وا کە هەرچی هونەر هەیە بە دەوریدا بچەرخێن. ئایینە جێکەوتەکانی کە هەن تەنها لەو چوارچێوەیەدا خۆ قەتیس ئەکەن کە, لە ڕادەبەدەر ڕێکخستنی خۆشەویستی سێکسی لە لایەن دەوڵەتەوە, یانی یاساکانی پەیوەست بە ژن و مێردیی پیرۆز ئەکەن, ئەو ئایینانەی کە ڕەنگە سبەی ڕۆژ بە تەواوەتی لە نێوبچن, بە بێ ئەوەی لە پراتیکدا کەمترین ئاڵوگۆڕێك بەسەر خۆشەویستی و دۆستایەتیدا بێت. ئایینی مەسیحی لە فەرەنسا لە ساڵەکانی 1793 _1798 بە جۆرێك نەما کە, خودی ناپلیۆن نەیتوانی هەروا بە ئاسانی و بە بێ بەرگری بیگێڕێتەوە. بەڵام بە درێژایی ئەو ماوەیە هەست بە پێویستی شتێك لە جۆری ئایینە نوێکەی فۆیرباخ نەئەکرا, تاوەکوو جێگەی ئەو بگرێتەوە.

ئایدیالیستی فۆیرباخ لێرە لەوەدایە کە ئەو, خۆشەویستی سێکسی, دۆستایەتی, بەزەیی, خۆنەویستی و شتی تری لەم بابەتە, یانی تێکڕای پەیوەندییە مرۆییەکان کە لەسەر بنچینەی ئارەزووی هەردوولا دامەزراوە, وەك شتێك لە خۆیدا, یانی بە بێ پەیوەستکردنی ئەوانە بە سیستەمێکی ئایینی تایبەت, کە بەلای ئەوەوە بە ڕابردووەوە پەیوەستە, لێکناداتەوە. بەڵام ئەو بانگەشەی ئەوە دەکات کە ئەم پەیوەندییانە تەنها ئەو دەمە مانای تەواوی خۆیان دەبەخشن کە بە دەستەواژەی "ئایین" پیرۆز بکرێت. مەسەلەی سەرەکی بەلای ئەوەوە, لەسەر لە ئارادابوونی ئەم پەیوەندییە مرۆڤایەتییە پەتییە نییە, بەڵکوو مەسەلە لەسەر تێڕوانینی خەڵکە بۆ ئەم پەیوەندییە بە وێنەی ئایینێکی نوێ و ڕاستەقینە. ئەو تەنها ئەو کاتە ئامادەیە دان بە کامڵی ئەوانەدا بنێت, کە بە

مۆری ئایین مۆر کرابن. وشەی religion (ئایین) لە کرداری religare[*] ەوە هاتووە و لە سەرەتادا بە مانای پەیوەندی بووە. لەبەر ئەوە هەر جۆرە پەیوەندییەکی دولایەنەی نێوان دوو کەس, ئایینە. ئەم جۆرە یاریکردنە بە ڕەگوڕیشەی وشە, دوا کەلێن بوو, کە فەلسەفەی ئایدیالیستی خۆی لێیەوە قوتار بکات. بۆ وشەکان ئەو واتایە دانابڕن کە لە میانەی پەرەسەندنی مێژووییەوە بە خۆیانەوە گرتوویانە, بەڵکوو ئەگەڕێنەوە بۆ ڕیشەی زمانەوانیی وشەکان. بۆئەوەی وشەی ئایین کە لە بیرەوەرییەکانی ئایدیالیزمدا خۆشەویستە نەپوکێتەوە, خۆشەویستی سێکسی و پەیوەندی سێکسی تا ئاستی "ئایین" بڵند ئەکەنەوە. لە ساڵانی چلەکاندا, ڕیفۆرمیستە پاریسییەکان کە سەربە ڕێبازی لوئی بلان بوون و لە ڕوانگەی ئەوانەوە مرۆڤ بە بێ ئایین مانەندی دڕندەیەکی کێوییە و بە ئێمە ئەڵێن: " Donc, l`athéisme c`est votre religion!" ڕێك بەو جۆرە داوەری ئەکەن. کاتێك فۆیرباخ لە هەوڵی بنیاتنانی ئایینی ڕاستەقینە لەسەر بنەمای خەسڵەتی ماتریالیستی سروشتدا بوو, بەو کەسەی دەکرد کە پێیوابوو, کیمیای هاوچەرخ, کیمیاگەری ڕاستەقینەیە. ئەگەر بشێت کە ئایین دەستبەرداری خودا بێت, ئەوا کیمیاگەریش ئەتوانێت دەستبەرداری بەردی فەلسەڤ بێت. سەرباری ئەوە, پەیوەندییەکی زۆر نزیك لە نێوانی کیمیاگەریی و ئاییندا هەیە. بەردی فەلسەڤ زۆر تایبەتمەندی تێدایە, کە بە تایبەتمەندیی خوداوەند دەچێت, کیمیاگەرانی میسری و یۆنانیش, لە دوو سەدەی یەکەمی زایینیدا, بەپێی ئەو زانیارییانەی کە بیرتلو و کوپ بە ئێمەیان داوە, دەستیان هەبووە لە دانانی ئایینی مەسیحیدا.

[*] پەیوەندیکردن. (وەرگێڕ).

[†] کەواتە, ئایینی ئێوە ئاتەئیستییە! (وەرگێڕ).

جەختکردنەوەی فۆیرباخ لەسەر ئەوەی کە "قۆناغەکانی مرۆڤایەتیی تەنها بە ئاڵوگۆڕە ئایینییەکان لە یەکتری جودا دەکرێنەوە", بە تەواویی نادروستە. وەرچەرخانی مێژوویی گەورە, بە بێ ئەوەی هاوکات ئاڵوگۆڕێك لە ئاییندا هاتبێتە کایەوە, ڕوویداوە, ئەوەی تاڕادەیەك لەم ڕووەوە لەبەرچاوبگیرێ, تەنها سێ ئایینی جیهانی یانی بودایی و مەسیحی و ئیسلامە, کە هاوشانی ئەوانە هەندێك ئاڵوگۆڕ پێکهاتووە. ئایینە کۆنەکان کە لە نێو هۆز و میللەتەکان بە شێوەیەکی خۆبەخۆ پەیدابوونە, خەسڵەتی پڕوپاگەندەیی نەبووە و هەرکاتێك هۆزەکان وەیان خەڵکی سەربەخۆیی خۆیان لەدەستدابێت, ئەوا ئایینیش تەواوی هێزی بەرگری خۆی لەدەسئەدات. لە لای ئەڵمانەکان بۆ بە ئەنجامگەیشتنی ئەم کارە, بەریەککەوتنێکی کەم لەگەڵ ئیمپراتۆریەتی جیهانیی ڕۆم کە لە حاڵی هەڵوەشانەوەدا بوو وە لەگەڵ ئایینی مەسیحی جیهانی کە لەو دەمەدا ڕۆمەکان تازە چووبوونەسەری و وەڵامدەرەوەی هەلومەرجی ئابوری و سیاسی و ڕۆحییان بوو, بەس بوو. تەنها لە پەیوەند بەم ئایینە جیهانییانەوە کە کەموزۆر بە شێوەیەکی دەسکرد پەیدابوون, بەتایبەت مەسیحی و ئیسلام, ئەکرێ بگوترێت کە, بزووتنەوە گشتییە مێژووییەکان ڕەنگی ئایینیان بە خۆ گرتبوو. بەڵام تەنانەت لە بواری بڵاوبوونەوەی مەسیحیەتیشدا, ئەو شۆڕشانەی کە بە ڕاستی گرنگییەکی گشتییان هەبوو, تەنها لە قۆناغە سەرەتاییەکانی تێکۆشانی بۆرژوازی, لە پێناوی ڕزگاری خۆیدا, یانی لە سەدەی سیانزەهەمەوە تا ئەگاتە کۆتایی سەدەی هەڤدەهەم, ئەم ڕەنگەی لە خۆ گرتبوو. هۆکاری ئەم مەسەلەیەش بە پێچەوانەی ئەوەی کە فۆیرباخ پێوابوو, بە خەسڵەتی دڵی مرۆڤ و پێویستییە ئایینییەکانی لیکنادرێتەوە, بەڵکوو بە تێکڕای مێژووی سەدەکانی ناوەڕاست, کە جگە لە یەك شێوە ئایدیۆلۆژی یانی ئایین و لاهوت, بە چتێکی دی ئاشنا نەبووە, لێکئەدرێتەوە. بەڵام کاتێك کە بۆرژوازی لە سەدەی

هەژدەیەمدا, بە ئەندازەی پێوست هێزێکی وای پەیداکرد کە بتوانێت ئایدیۆلۆژیایەکی تایبەت بە خۆی هەبێت کە هاوشانی هەلومەرجی چینایەتی خۆی بێت, ئەو کاتە شۆڕشی مەزن و تەواویی خۆی یانی شۆڕشی فەرەنسای ئەنجام دا, تەنها بە پشتبەستن بە بیروباوەڕی حقوقی و سیاسی, ئایینی بە لاوە گرنگ نەبوو, مەگەر بەو ڕادەیەی کە ئایین, کۆسپی لە ڕێگایدا پێکهێنابێت. بەڵام بۆرژوازی تەنانەت بە خەیاڵیشیدا نەئەهات کە لە جێی ئایینی کۆن, ئایینێکی نوێ دابنێ. ئاشکرایە کە ڕۆبسپیر لەم ڕووەوە تووشی چ ناکامییەك هات (13).

لە کۆمەڵگایەکدا کە ئێستا ئێمە بە ناچاری ژیانی تێدا بەسەر ئەبەین و لەسەر ناکۆکی چینایەتی و دەسەڵاتی چینایەتی بنیاتنراوە, توانای دەربڕینی هەستە پەتییە مرۆڤایەتییەکان سەبارەت بە پەیوەندییەکانی خۆمان بە کەسانی دیکەوە, بە ڕادەیەکی یەکجار کەمە, بچوکترین هۆکارێك بەدەستەوە نییە کە هەمدیسانەوە, ئەو توانایيە کەمتر بکەینەوە, ئەوەش بە بڵندکردنەوەی ئەو هەستانە بۆ ئاستی ئایین. بەم شێوەیە, زانستی مێژووی باو بە تایبەت لە ئەڵمانیا, تێگەییشتنی ئێمەی بۆ جەنگە چینایەتییە مێژووییە گەورەکان تاریك کردووە و پێویست بەوە ناکات ئەم تێگەییشتنە بە یەکجاری بکەینە شتێکی مەحاڵ بە گۆڕینی مێژووی ئەم خەباتە, بەوەی کە بکرێتە پاشکۆیەکی سادەی مێژووی کڵێسا. هەر لێرەوە دەبینین کە ئەمڕۆ ئێمە چەندە لە فۆیرباخ دوورکەوتووینەتەوە. ئێستا تەنانەت خوێندنەوەی لایەنە "زۆر جوان"ەکانی دانراوەکانی فۆیرباخ کە تیایدا ئایینی نوێی خۆشەویستی هەڵئەنێ, ئەستەمە.

تەنها ئایینێك کە فۆیرباخ بە قووڵی لێی کۆڵیبێتەوە, ئایینی مەسیحی بووە, ئایینی جیهانیی ڕۆژئاوا, کە لەسەر بنەمای یەکتاپەرستی بنیاتنراوە. فۆیرباخ ئەوە پیشان ئەدات کە خودای مەسیحییەت, جگە لە ڕەنگدانەوەی خەیاڵی مرۆڤ

شتێکی تر نییە. بەڵام ئەم خودایە بە نۆبەی خۆی، بەرهەمی بزووتنەوەیەکی دوورودرێژی تەجرید و چڕبوونەوەی ژمارەیەکی زۆروزەبەندی خودایانی کۆنی خێڵ و میللەتانە. بە هەمان شێوە، ئەو مرۆڤەی کە ئەم خودایە ڕەنگدانەوەی ئەوە، مرۆڤێکی واقیعی نییە، بەڵکوو ئەویش کورتکراوە و چڕبووەوەی ژمارەیەکی زۆری مرۆڤگەلی واقیعییە، ئەم مرۆڤە مرۆڤێکی تەجریدییە، یانی ئەمیش وێنایەکی فیکرییە. خودی فۆێرباخیش کە لە هەموو لاپەڕەیەکدا وەعزی ئەوە ئەدات، کە ڕۆچینە نێو ئارەزووە جەستەییەکان و داوامان لێ دەکات کە نوقمی جیهانی مەلموس و واقیعی بین، کاتێك کە ناچار دەبێت قسە، نەك سەبارەت بە پەیوەندی سێکسی، بەڵکوو سەبارەت بە پەیوەندی تری نێوان مرۆڤەکان بکات، لە ڕادەبەدەر ئەکەوێتە نێو تەجریدەوە.

فۆێرباخ لە هەموو ئەو پەیوەندییانەی کە لە نێوان مرۆڤەکاندا هەیە جگە لە لایەنێك کە ئەویش، ڕەووشتە، شتێکی تر نابینێت. لێرەدا جارێکی تر هەژاریی سەرسوڕهێنەری فۆێرباخ بە بەراورد لەگەڵ هیگڵ، سەرسامامان ئەکات. بەلای هیگڵەوە، زانستی ڕەووشت وەیان تیۆرەکەی لەمەڕ ڕەووشت، فەلسەفەی مافە، کە بریتییە لەمانە: 1_ماف موجەڕەد 2_ ڕەووشت 3_ مەیدانی ڕەووشت کە ئەویش بە نۆبەی خۆی ئەمانە ئەگرێتەوە: خێزان، کۆمەڵگای مەدەنی، دەوڵەت. لێرەدا، بە هەر ئەندازەیەك شێواز ئایدیالیستییە، بە هەمان ئەندازە ناوەڕۆك ڕیالیستییە. ئەم ناوەڕۆکە سەرباری ڕەووشت، تێکڕای مەیدانی ماف و ئابوری و سیاسەت ئەگرێتەوە. بەڵام بەلای فۆێرباخەوە مەسەلەکە بە تەواوی پێچەوانەیە. فۆێرباخ لە ڕووی شێوازەوە ڕیالیستییە و مرۆڤ خاڵی لێوە هەستانییەتی، بەڵام هیچ قسەیەك دەربارەی جیهانێك کە ئەو مرۆڤە زیندەگی تێدا ئەکات ناهێنێتە گۆڕ، لەبەر ئەوە مرۆڤ بەلای فۆێرباخەوە بە هەمان ئەو مرۆڤە موجەڕەدەی کە لە فەلسەفەی ئاییندا دەبینرێ، دەمێنێتەوە. ئەو مرۆڤە

لە سکی دایکەوە پەیدا نەبووە، بەڵکوو هەروەکوو چۆن پەروانە لە قۆزاخە دێتە دەرەوە، لە خودای ئایینە یەکتاپەرستییەکانەوە هاتۆتە دەر. لەبەر ئەوە، ئەو مرۆڤە لە جیهانی واقیعی کە خاوەن پەرەسەندنی مێژوویی و سەردەمێکی مێژوویی دیاریکراوە، ناژێت. ئەگەرچی تێکەڵی لەگەڵ خەڵکانی تردا هەیە، بەڵام هەر یەکێك لەو خەڵکانە بە ڕادەی خودی ئەو موجەڕەدە. لە فەلسەفەی ئاییندا، بەلای کەمەوە، ژن و پیاو لەیەك جیا ئەکەینەوە. بەڵام لە ڕەووشتدا، ئەم جیاوازییە دەپووکێتەوە. ئەوە ڕاستە کە لە لای فۆێرباخ بە دەگمەن بابەتگەلی وەکوو ئەمەی خوارەوە بەرچاو ئەکەوێت:

"لە کۆشکەکاندا بە جۆرێکی تر وەك لەوەی لە کۆلیتەکاندا هەیە بیرئەکرێتەوە"، "ئەگەر بەهۆی برسێتی و کوێرەوەری، هیچ مەوادێکی خۆراکی لە لەشتدا نەبوو، ئەوا لە مێشك و هەست و دڵیشتدا، هیچ خۆراکێکت بۆ ڕەووشت پێ نابێت"، "ئەبێ سیاسەت ببێتە ئایینمان" ...هتد.

بەڵام فۆێرباخ بە هیچ جۆرێك ناتوانێت ئەم بابەتگەلانە بەکار بهێنێ، لە لای ئەو، ئەوانە تەنها دەربڕینن و تەنانەت شتارکە ناچارە دان بەوەدا بنێت کە، سیاسەت لەلای فۆێرباخ مەیدانێکە، دەستڕاگەییشتن پێی ئەستەمە و "زانست دەربارەی کۆمەڵ وەیان سۆسیۆلۆژی_ terra incognita"*.

لەو جێگایەدا کە فۆێرباخ ناکۆکی نێوان خێر و شەڕ لێکئەداتەوە، بە هەمان ئەندازە، تێگەییشتنی ڕووکەشییانەی فۆێرباخمان بە بەراورد لەگەڵ هیگڵ بۆ دەرئەکەوێ.

هیگڵ ئەنووسێت: "کەسانێك هەن پێیانوایە ئەگەر بڵێن: مرۆڤ بە پێی سرووشتی خۆی خێرەومەندە، ئەوا بیرۆکەیەکیان خستۆتە ڕوو، یەکجار قووڵ،

---

* سەرزەمینێکی ونە. (وەرگێڕ).

بەڵام ئەوە فەرامۆش ئەکەن کە لە ڕستەی: مرۆڤ بە پێی سرووشتی خۆی شەڕەنگێزە, بیرۆکەیەکی زۆر قووڵتر هەیە".

شەڕ بەلای هیگڵەوە ئەو فۆرمەیە کە هێزی بزوێنەری پەرەسەندنی مێژوویی تێدا بەرجەستە بووە. ئەم بیرۆکەیەش دوو واتای هەیە: لە لایەکەوە, هەر هەنگاوێکی تازە بۆ پێشەوە, بە ناچاری وا ئەنوێنێت کە سوکایەتییە بە یەکێك لە شتە پیرۆزەکان, یاخیبوونە لە دژی هەلومەرجی کۆن و بەسەرچوو بەڵام پیرۆز بەهۆی نەریتەوە. لە لایەکی ترەوە, لەو کاتەوەی کە ناکۆکی نێوان چینە کۆمەڵایەتییەکان پەیدابووە, ئاشوبی ناپەسەندی مرۆڤ, وەکوو, چاوچنۆکیی, دەسەڵاتخوازیی, بوونەتە نوێڵی پەرەسەندنی مێژوویی. بۆ نموونە, مێژووی فیۆدالیزم و بۆرژوازی, سەلمێنەری هەمیشەیی ئەم مەسەلەیەن. بەڵام تەنانەت ئەوە بە مێشکی فۆیێرباخدا نەهاتووە کە لە ڕۆڵی مێژوویی شەڕی ئەخلاقی بکۆڵێتەوە. بە شێوەیەکی گشتی, مەیدانی مێژوو بۆ فۆیێرباخ, شیا و ئاسودە نییە. تەنانەت ئەم وتەیەی:

"ئەو دەمەی کە مرۆڤ لە دامێنی سرووشتەوە هاتە دەرەوە, جگە لە بوونەوەرێکی سروشتیی پەتیی, نەك مرۆڤ, شتێکی تر نەبوو. مرۆڤ بەرهەمی مرۆڤ و فەرهەنگ و مێژووە".

تەنانەت ئەم قسەیەش لە لای فۆیێرباخ, قسەیەکی بێبەرهەم بوو.

پاش هەموو ئەو شتانەی کە وترا, ئێستا ئەوە ڕۆشنە کە ئەو قسانەی فۆیێرباخ دەربارەی ڕەووشت بە ئێمەی ئەڵێ, شتگەلێکی زۆر چروساوەیە*. تێکۆشان لە پێناوی بەختەوەریی, شتێکی خۆڕسکە لە مرۆڤ, هەر بۆیە, ئەبێ ئەم تێکۆشانە ببێتە بناغەی ڕەووشت. بەڵام ئەم تێکۆشانە لە پێناوی بەختەوەریدا, لە دوو

* هزیل, لاواز. (و. کوردی).

ڕووەوە مل بۆ ڕاستکردنەوە کەچ ئەکات. یەکەم, لە ڕووی سەرئەنجامە سرووشتییەکانی کردارەکانمانەوە: لە پاش مەستی ژانەسەر و لە پاش زێدەڕۆیی کە ئەبێتە خوو, نەخۆشی دێت. دووەم, لە ڕووی سەرئەنجامە کۆمەڵایەتییەکانی کردارەکانمانەوە: ئەگەر ئێمە ڕێز لە هەمان ئەو تێکۆشانەی کە کەسانی دیکە بۆ بەختەوەریی ئەیدەن, نەگرین, ئەوا ئەوان بەرگری ئەکەن و دەبنە کۆسپی بەردەم تێکۆشانی ئێمە لە پێناوی بەختەوەریدا. لێرەوە ئەو ئەنجامگیرییە بەدەستدێت, ئەگەر ئێمە خوازیاری ئەوەین کە تێکۆشانمان لە پێناوی بەختەوەریدا سەرکەوتوو بێت, پێویستە بزانین کە چۆن بە شێوەیەکی دروست سەرئەنجامی کارەکانمان هەڵئەسەنگێنین و سەرباری ئەوەش ڕێز لە ماڤ کەسانی دیکە, کە هەمان تێکۆشانیان هەیە, ئەگرین. کەواتە, ڕێسای بنەڕەتیی ڕەووشت لە لای فۆیێرباخ, کە هەموو ڕێساکانی تری لێوە هەڵئەگۆزن بریتییە لە, بەرتەسککردنەوەی عەقڵانییانە سەبارەت بە خۆمان و بە خۆشەویستی* (هەمیشە خۆشەویستی!) لە پەیوەندیمان بە کەسانی دیکەوە. نە پاساوە زۆر هۆشمەندانەکانی فۆیێرباخ, نە پیاهەڵدانە زێدەڕۆییەکانی شتارکە, ناتوانن هیچوپوچی ئەم دوو و سێ حوکمە بشارنەوە.

ئەگەر مرۆڤ بایەخی هەر بە خۆی دا, ئەوا تەنها لە هەندێك حاڵەتی زۆر کەمدا, کە ئەویش بە هیچ جۆرێك کەڵکی نە بۆ خۆیی و نە بۆ کەسانی دیکەش ئەبێت, ئەتوانێت سەرکەوتن لەو کۆششەی لە پێناوی بەختەوریدا ئەیکات, بەدەستبهێنێ. پێویستە ئەو لەگەڵ جیهانی دەرەوەدا پەیوەندی بگرێت و بۆ دابینکردنی پێویستییەکانی خۆی, خاوەنی هۆیەکانی وەك: خۆراك, هاوسەر, پەڕاو, گفتوگۆ, وتووێژ, چالاکی, شتومەکی بەکاربردن بۆ ژیان و شتومەکی کار,

* ئەوین, حب, عەشق. (و. کوردی).

بێت. له دوو حاڵەت بەدەر نییە: یان ئەوەتا گریمانەی ڕەووشت له لای فۆیێرباخ هەر له سەرەتاوە گریمانەی ئەوە دائەنێت کە هەموو ئەو شتومەك و هۆیانە بێئەملاوئەولا له بەردەستی هەموو مرۆڤێکدایە، وەیان ئەوەتا ئەو ڕەووشتە تەنها ئامۆژگاریی جوان کە بەدی نایات و له لای کەسانێك کە لەو هۆیانە بێبەشن بەهای تاڵە موویەکی نییە، دائەدات.

لەم بارەوە، خودی فۆیێرباخ بە ڕاشکاوی ئەڵێت:

"لە کۆشکەکاندا بە جۆرێکی تر وەك لەوەی لە کۆلیتەکاندا هەیە بیرئەکرێتەوە"، "ئەگەر بەهۆی برسێتی و کوێرەوەری، هیچ مەوادێکی خۆراکی لە لەشتدا نەبوو، ئەوا لە مێشك و هەست و دڵیشتدا، هیچ خۆراکێکت بۆ ڕەووشت پێ نابێت".

ئایا، سەبارەت بە مافی یەکسان لە بەختەوەریی بۆ گشت کەسێك، هەلومەرجێکی باشتر لەوە لە ئارادایە؟ فۆیێرباخ ئەم مافە بە بێ قەید و مەرج داوا ئەکات و پێی وایە کە لە هەموو سەردەم و بارودۆخێکدا پێویستە. بەڵام لە کەیەوە تێکڕای خەڵکی، دان بەم مافەدا ئەنێن؟ ئایا لە سەردەمەکانی ڕابردوودا هیچ کاتێك، مافی یەکسان لە بەختەوەریی بۆ گشت کەسێك، لە نێوان کۆیلە و کۆیلەداران، وەیان لە سەدەکانی ناوەڕاست، لە نێوان سێرفەکان* و بارۆنەکان , بۆتە جێگەی

* Serf وشەیەکی فەرەنسییە، بە واتای ئەو جوتیارانەی کە لە سەدەکانی ناوەڕاست، لە زەوی خاوەنزەوییە گەورەکان کاریان کردووە. بە کوردی: سەپان، بە عەرەبی: فلاح القن. (و. کوردی).

† Baron وشەیەکی فەرەنسییە، نازناوێکە لە نازناوەکانی خانەدان و پیاوماقوڵە خاوەن زەوییە گەورەکانی ئەورووپای سەدەکانی ناوەڕاست. (و. کوردی).

قسەوباس؟ ئایا تێکۆشانی چینە ستەمکێشەکان لە پێناوی بەختەوەری، بێبەزەییانە و "بە پێی یاسا" نەبۆتە قوربانی هەمان ئەو تێکۆشانەی کە چینە دەسەڵاتدارەکان لە پێناوی بەختەوەریدا ئەیدەن؟ بەڵێ بەو جۆرە بوو، بەڵام ئەمە پێچەوانەی ڕەووشت بوو، بەڵام ئەمڕۆ مافی بەرابەر، دانی پیادا نراوە. تەنها بە قسە دانی پێدا نراوە، لەو کاتەوەی کە بۆرژوازی بە ناچاری لە تێکۆشانیدا دژی فیۆدالیزم و بۆ پەرەپێدانی بەرهەمی سەرمایەداری، تەواوی ئیمتیازاتی پلەوپایەکان ("مراتب". و. کوردی)، یانی ئیمتیازاتە کەسایەتییەکان، لەنێوبەرێت و بەرابەریی لە مافە دادوەرییەکان بۆ تاك، سەرەتا لە چوارچێوەی مافە تایبەتییەکان و پاشانیش وردەوردە لە مەیدانی مافەکانی دەوڵەت ("مافە گشتییەکان" بە پێی دەقە فارسییەکە. و. کوردی)، بڕیار بدات.

بەڵام مافە ئایدیاڵە خۆراکییەکان شتگەلێکی زۆر کەمن بۆ تێکۆشان لە پێناوی بەختەوەریدا. تێکۆشان لە پێناوی بەختەوەریی لە هەموو شت زیاتر لە ڕێگەی هۆیە مادییەکانەوە ئەچێتە سەر و بەرهەممهێنانی سەرمایەداری لە سۆنگەی ئەمەوەیە کە هەوڵ ئەدات تاوەکوو زۆربەی هەرە زۆری ئەو تاکانەی کە مافی یەکسانیان هەیە، تەنها خاوەنی شتگەلێکی کەمی زۆر پێویست بن، کە بۆ ژیانێکی پڕ لە کوێرەوەری پێویستە. بەم شێوەیە جێگەی گومانە کە سەرمایەداری ڕێزی زیاتر لە مافی یەکسانی زۆربە بۆ بەختەوەری بگرێت، وەك لەوەی کۆیلایەتی و دەرەبەگایەتی گرتوویانە. ئایا هەلومەرجێکی باشتر لە پەیوەند بە هۆیە ڕوحییەکان بۆ فەراهەمکردنی بەختەوەریی، هەروەها هۆیەکانی فێرکردن، لە ئارادایە؟ مەگەر خودی "ئەو مامۆستای خوێندنگا سەرەتاییەی کە لە جەنگی سادوا سەرکەوت" (14) کەسایەتییەکی ئەفسانەیی نەبوو؟

لەوانەش زیاتر. بە پێی تیۆری ڕەووشتی فۆێرباخ، بۆرسە[*] بەرزترین پەرستگای ڕەووشتە، ئەگەر بێتو ژیرانە پێشبڕکێ بەڕێوە بچێت. ئەگەر تێکۆشانی من لە پێناوی بەختەوەری بەرەو بۆرسەم ببات و ئەگەر بزانم لەوێدا سەرئەنجامی کارەکانم بە دروستیی سەنگوپێوانە بکەم، بە جۆرێك کە ئەم کارانە بۆ من جگە لە خۆشی شتێکی ترم بۆ نەهێنێ و هیچ جۆرە زیانێکم پێ نەگەیەنێت، یانی ئەگەر من هەمیشە قازانج بکەم، ئەو دەمە ئامۆژگارییەکەی فۆێرباخ دێتەدی. بڕوانن کە من لەم بارەیەوە بە هیچ جۆرێك کۆسپ ناخەمە بەردەم هاوشێوەی خۆم کە بۆ بەختەوەریی تێئەکۆشێت. هاوشێوەکەمیش هەروەکوو من، بە ویستی خۆی بۆ بۆرسە هاتووە. ئەو کە مامەڵەی کێبەرکێم لەگەڵدا ئەکات، بە هەمان شێوەی من بۆ بەدەستهێنانی بەختەوەریی تێئەکۆشێت. ئەگەر پارەکانی دۆڕاند، ئەوە نیشانەی بێڕەووشتی کردارەکانییەتی، چونکە سەرئەنجامی کردارەکانی نادروست هەڵسەنگاندووە. من ئەتوانم ئەو بە سزای شاییستەی خۆی بگەیەنم، تەنانەت ئەتوانم بە ناونیشانی ڕادامانت (15)ی هاوچەرخ، سەربەرزانە سینگی خۆم دەرپەڕێنم. لە بۆرسەدا تەنانەت خۆشەویستیش دەستەواژەیکی سۆزیی پەتی نییە، بەڵکوو فەرمانڕەوایە، لەبەر ئەوە هەریەکە بە کۆمەکی کەسانی تر، تێکۆشانی خۆی لە پێناوی بەختەوەریدا بە سەرکەوتن ئەگەیەنێت، ئەمە ڕێك ئەو شتەیە کە پێویستە خۆشەویستی بیکات و جێبەجێبوونی بە کردەوەی خۆشەویستیش لەو چوارچێوەیەدا خۆی ئەبینێتەوە. لەبەر ئەوە ئەگەر من سەرئەنجامی کارەکانی خۆمم بە دروستی

---

[*] Bourse وشەیەکی فەرەنسییە، یانی بازاڕی کڕین و فرۆشتنی پارەوپول. (و. کوردی).

[†] المضاربة. (و. کوردی).

پێشبینی کرد، یانی ئەگەر سەرکەوتوانە یاریم کرد، ئەوکاتە بە دڵنیاییەوە پابەندی گشت خواستە ئەخلاقییەکانی فۆێرباخ ئەبم، سەرباری ئەوەش دەوڵەمەند ئەبم. بە مانایەکی تر، مەبەست و ئارەزووەکانی فۆێرباخ هەرچییەك بن، ڕەووشتەکەی لەسەر شێوەی کۆمەڵگای سەرمایەداری ئەمڕۆ بڕڕاوە.

بەڵام خۆشەویستی! بەڵێ، خۆشەویستی بەلای فۆێرباخەوە هەمیشە و لە گشت شوێنێك موعجیزە دروست ئەکات و پێویستە مرۆڤ لە هەموو دژوارییەکانی ژیانی عەمەلی ڕزگار بکات_ ئەمە دەربارەی کۆمەڵگایەکە کە بۆ چینە بەرژەوەند ناکۆکەکان دابەش بووە! بەم جۆرە، فەلسەفەکەی فۆێرباخ دوا مۆرکی شۆڕشگێڕانەی خۆی کە ماوەتەوە لە دەست ئەدات و تەنها گۆرانییەکی کۆن ئەمێنیتەوە کە ئەڵێت: یەکتریتان خۆشبوێت، بە بێ جیاوازی لە پلەوپایە و جنس، یەکتری لە باوەش بگرن، ژیانێکی ئاشتییانە، ئاشتییەکی گشتی، بەرپا بکەن! بە کورتییەکەی، ئەوەی بەسەر تیۆری ڕەووشتی فۆێرباخدا هاتووە، هەمان ئەو شتەیە کە بەسەر تێکڕای تیۆرەکانی پێشیندا هاتوون. ئەم ڕەووشتە بە بەر هەموو سەردەمێك و هەموو گەلێك و هەموو هەلومەرجێدا بڕاوە، ڕێك لەبەر ئەوە، لە هیچ کات و لە هیچ شوێنێك بۆ جێبەجێکردن دەستنادات. ئەم ڕەووشتە بە هەمان ئەندازەی حوکمی ئیمپراتیڤ (بڕێنەرەوە/ و. کوردی)ی هیگڵ، لە بەرامبەر جیهانی واقیعی دەستەوەستانە. لە ڕاستیدا هەر چینێك و تەنانەت هەر پیشەیەکیش ڕەووشتی تایبەتی خۆی هەیە، سەرباری ئەوە هەرکاتێك بزانێت ڕووبەڕووی سزا نابێتەوە، لە دژی ئەوەستێتەوە. بەڵام لە پەیوەند بە خۆشەویستییەوە کە پێویستە هەموو شتێك یەکگرتوو بکات، بە شێوەی جەنگ، ناکۆکی، سکاڵا، ناکۆکی خانەوادەگی، تەڵاق و چەوسانەوەی هەندێك بۆ هەندێکی تر، دەرئەکەوێ.

ئیتر چۆن ئەبێ کە, ئەو تەکانە بەهێزەی فۆیرباخ بە بزووتنەوەی هزریی دا, بۆ خۆی بە تەواویی بێبەرهەم بێت؟ زۆر بە سادەیی, لەبەرئەوەی فۆیرباخ ئەو ڕێگایەی کە لە جیهانی تەجریدییەوە کە خودی فۆیرباخ هەتاوەکوو مردن نەفرەتی لێ کرد, بەرەو جیهانی زیندووی واقیعی ئەبرد, نەدۆزییەوە. ئەو بە هەموو هێزێکییەوە خۆی بە سرووشت و مرۆڤەوە چەسپاندبوو. بەڵام سرووشت و مرۆڤ لە لای ئەو, جگە لە دوو وشە شتێکی دی نەبوون. ئەو لەسەر سرووشتی واقیعی و مرۆڤی واقیعی نەی ئەتوانی شتێکی ڕۆشن بڵێت. بۆئەوەی لە مرۆڤێکی موجەڕەدەوە هەروەکوو فۆیرباخ وێنای ئەکرد, بگەینە مرۆڤێکی زیندووی واقیعی, پێویستە ئەو مرۆڤانە لە کردارە مێژووییەکانیانەوە لێیان بکۆڵدرێنەوە. بەڵام فۆیرباخ بە توندی لە دژی ئەوە وەستایەوە, لەبەر ئەوە ساڵی 1848 (16) کە لێی تێناگات, هیچ مانایەکی نەبوو, جگە لە داپچڕانی یەکجارەکی لەگەڵ جیهانی واقیعی و چوونە نێو گۆشەگیری تەواوەتی, نەبێت. تاوانی ئەمەش بە شێوەیەکی سەرەکی, ئەگەڕێتەوە هەمدیسان بۆ پەیوەندییە کۆمەڵایەتییەکانی ئەڵمانیا کە ئەوی بە ئەنجامێك گەیاند جێگای بەزەیی بێت.

بەڵام ئەو هەنگاوەی کە فۆیرباخ نەی نا, لەگەڵ ئەوەشدا ئەبێ بنرێت. پێویستە پەرستنی مرۆڤی موجەڕەد کە ناوکی ئایینی نوێی فۆیرباخی پێکئەهێنێ, بە زانستێك بگۆڕدرێت, کە پەیوەندە بە خەڵکی واقیعی و پەرەسەندنی مێژووییانەوە. ئەم پەرەسەندنەی دوایی تیۆری فۆیرباخ, کە چوارچێوەی فەلسەفەی فۆیرباخی بڕی, لە ساڵی 1845 مارکس لە پەڕاوی "خێزانی پیرۆز"دا دەستی پێ کرد.

کۆتایی بەشی سێهەم

تێبینییەکـــــان

1. ئاماژەیە بەو هەوڵەی ڕۆبسپیر, کە بۆ جێگیرکردنی ئایینێکی نوێ بە ناوی "بوونەوەری باڵا"وە, دای.
2. دەستەواژەیەکی زۆر بڵاوی نێو پۆپۆلیستەکانی بۆرژوازی ئەڵمانیا بوو, کە لە پاش سەرکەوتنی پروسەکان لە سادوا (لە جەنگی نەمسا و پروسیا ساڵی 1866) بڵاوبۆوە. ئەمەش بەو مانایە دێت کە گوایە, سەرکەوتنی پروس بەرئەنجامی باڵایی سیستەمی پەروەردە و فێرکردنی گشتی پروسییە.
3. ڕادامانت, بەپێی ئەفسانە یۆنانییەکان, بە بۆنەی بە دادی خۆیەوە, لە دۆزەخ بە دادوەر دامەزرێنرا.
4. لێرەدا مەبەست شۆڕشی 1848- 1849ی بۆرژوا دیموکراتیکی ئەڵمانیایە.